

AZƏRBAYCAN DİLİ

FƏNNİ ÜZRƏ ELEKTRON DƏRS VƏSƏİTİ

IV. Morfologiya

22. Əvəzlilik

Əvəzlik

İsim, sifət, say və digər nitq hissələrinin yerində işlənən sözlərə əvəzlik deyilir.

Cümlədə mübtəda, xəbər, tamamlıq, təyin və zərflik rolunda çıxış edir.

IV. Morfologiya

23. Məna növləri

Məna növləri

Şəxs
əvəzlilikləri

Mən
Biz
Sən
Siz
O
Onlar

Qeyri-
müəyyən
əvəzliliklər

Hamı,
hərə
bəzi, biri,
kimi,
kimsə,
nə isə və
s.

İnkər
əvəzlilikləri

Heç
sözünün
köməyi
ilə
heç kim
heç kəs
heç nə

İşarə
əvəzlilikləri

o, bu,
elə,
belə,
həmin

Sual
əvəzlilikləri

kim?
nə ?
hara ?
necə ?
haçan ?
və s.

Təyini
əvəzlilik

hər
bütün
filan
Öz

Şəxs əvəzlilikləri

İsmin yerində işlədilən və kim ? Nə ? Suallarından birinə cavab verən əvəzliliklərə *şəxs əvəzlilikləri* deyilir.

Mən,sən,o,biz,siz,onlar.

1.Kəmiyyətə tək və cəm olur.

Tək: *mən, sən, o*

Cəm: *biz, siz, onlar*

2.Şəxsə görə 3 növdür.

I ş. – *mən, biz* } yalnız insana aid

II ş. – *sən, siz* } olur sualı: kim?

III ş. – *o,onlar* } Həm insana,həm heyvana,cansız əşyaya aid olur

Sualı: kim? nə?

3.İsim kimi hallanır.

A. – mən T. – mən-i

Y. – mən-im Yer. –mən-də

Yön. – mən-ə Ç. – mən-dən

Qeyri-müəyyən əvəzlilər

İsimlərin yerində işlədilən və qeyri-müəyyən şəxsi (şəxsi) bildirən əvəzlilərə *qeyri – müəyyən* əvəzlilər deyilir.

Hərə, biri, hər kəs

1. Quruluşca sadə və mürəkkəb olur .

Sadə: **hamı, hərə, bəzi, biri, kimi, kimsə**

Mürəkkəb: **hər kəs, hər biri, hər kim, nə isə və s.**

2. İsim kimi hallanır.

A.-hamı

Y.-hamı-nın

Yön.-hamı-ya

T.-hamı-nı

Yer.-hamı-da

Ç.-hamı-dan

Işarə əvəzlilikləri

Işarə məqsədi ilə işlədilən əvəzliliklərə *işarə əvəzlilikləri* deyilir.
O, bu, elə, belə, həmin

1. O, bu, həmin sifətin yerində işlənir.

O kitab. Bu kitab.

2. elə, belə həm sifət, həm də zərfin yerində işlənir. **belə dedi – zərf, belə hadisə – sifət**
elə baxdı – zərf, elə qız – sifət

3. Bu və o əvəzlilikləri omonimdir, işarə bildirdiyi kimi, əşyanı da bildirir. Belə halda ismin yerində işlənir.

Bu, bizim vətəndir.

O, yaxşı müəllimədir.

4. Mübtəda vəzifəsində işlənən o,
bu əvəzliliklərindən sonra vergül
qoyulur. (Əgər ondan sonra fel,
ya köməkçi nitq hissəsi gəlmirsə).

O işləmir.

O belə danışır.

Inkar əvəzliyi

Heç kim

Heç nə

Heç kəs

1.İsim kimi hallanır.

A.-heç kim

Y.-heç kim-in

Yön.-heç kim-ə

T.-heç kim-i

Yer.-heç kim-də

Ç.-heç kim-dən

2.Mənsubiyyət şəkilçisi qəbul edir.

Sənin heç kimin.

3.Cümlədə mübtəda yerində işləyə bilər.

Heç kim bu əhvalat haqqında məlumat verə bilmədi.

Sual əvəzlilikləri

Sualbildirən sözlərə *sual əvəzlilikləri* deyilir: kim? Necə? Nə üçün? Harada? və s.

- 1.Əvəz etdiyi nitq hissəsinin qrammatik əlamətlərini daşıyır.
Məs: kim? ismin sualı olduğu üçün isim kimi hallanır, cəmlənir, mənsubiyyətə görə dəyişir.
- 2.Başqa nitq hissələrinin deyil, əvəzliliklərin də yerində işləyə bilər.

Biz gəlirik. Kim gəlir?

Kim? nə? sual mənası vermədiyi hallar da var.
O nə yazır, nə də qulaq asırdı.

Təyini əvəzliliklər

Əşyanı ümumi şəkildə müəyyən etmək üçün işlədilən əvəzliliklərə *təyini əvəzliliklər* deyilir.
hər, bütün, filan, öz

1. Hər çiçəyin öz ətri var.
2. Mən bütün işlərimi qurtardım.
3. Filan məsələ yadındadır?

Bu əvəzliliklərdən yalnız **öz** sözü mənsubiyyət şəkilçisi qəbul edib dəyişə bilər.

Özüm, özün, özü, özümüz

və s. mənsubiyyət şəkilçisi qəbul etmiş **öz** əvəzliyi ismi əvəz edə bilər, hallanır.

IV. Morfologiya

24. Morfoloji təhlil qaydaları

MORFOLOJİ TƏHLİL QAYDALARI

İSİM

- 1.Sözün hansı nitq hissəsindən olması
- 2.Sualı
- 3.Başlanğıc forması
- 4.Quruluşca növü
- 5.Halı
- 6.Mənsubiyyət şəkilçisi
- 7.Tək və ya cəm olması

SİFƏT

- 1.Ümumi grammatik mənası
- 2.Sualı
3. Quruluşca növü
- 4.Dərəcəsi
- 5.Əlaqədar əldə olduğu söz
- 6.Cümlədə rolu

SAY

- 1.Ümumi grammatikmənası
- 2.Sualı
- 3.Hansı isimdə bağlı olması
- 4.Quruluşca növü
- 5.Mənaca növü
- 6.Cümlədə rolu

MORFOLOJİ TƏHLİL QAYDALARI

ƏVƏZLİK

1. Hansı nitq hissəsini əvəz etməsi
2. Sualı
3. Quruluşca növü
4. Mənaca növü
5. Halı (varsa)
6. Mənsubiyyət şəkilçisi
7. Cümlədə rolu

FEL

1. Ümumi grammatik mənası
2. Sualı
3. Quruluşca növü
4. Təsriflənən və ya təsriflənməyən olması
5. Təsirli və ya təsirsiz olması
6. Mənaca növü
7. Hansı şəkildə olması
8. Zamanı
9. Şəxsi
10. Təsdiq və ya inkarı
11. Cümlədə rolu

ZƏRF

1. Tərif
2. Sualı
3. Quruluşca növü
4. Mənaca növü
5. Cümlədə rolu